

EXERCITATIONIS IVRIDICAE
DE
COMMENDATORE
TEVTONICO,
PATRONO ECCLESIAE, QVAE
COMMENDATVRAE INCORPORATA EST,
NON VVLGARI,

5
1770
20

SECTIO PRIOR

QVAM

EX AVCTORITATE ILLVSTRIS ICTORVM ORDINIS
IN REGIA FRIDERICIANA

PRAESIDE

DN. PHILIPPO IACOBO HEISLER

I. V. D. PROF. PVBL. ORDIN. FACVLT. IVRID. ASSESS.
EIVSDEMQUE h. t. DECANO

PRO SVMMIS IN VTROQVE IVRE HONORIBVS
PRIVILEGIIS DOCTORALIBVS

RITE CAPESSENDIS

DIE X MART. c131occlxx.

H. L. R. G.

PLACIDO ERVDITORVM EXAMINI
SVBMITTET

A V C T O R

IOANNES CHRISTOPHORVS RAEDLERVS
LAVSA - MISNICVS

HALAE SALICAE
TYPIS BEYERIANIS

COMMISSAR

FEVTONIC

PATRINO ECCLISIAE

COMMISSARIE IN

PROPTER

QUAM

EX AUCTORITATE ILLUSTRISSIMO

IN REGIA

PRÆSIDI

DN. PHILIPPO JACOBO HUSSLER

L. V. D. REGIAE

PRÆSIDI

PRO SYMMIS IN APTORUM

PRÆSIDI

PRÆSIDI

PRÆSIDI

ELACIDO PRÆSIDI

PRÆSIDI

PRÆSIDI

IOANNES CHRISTOPHUS BÄDLER

PRÆSIDI

PRÆSIDI

PRÆSIDI

ILLVSTRISSIMO

ATQVE

EXCELLENTISSIMO DOMINO

DOMINO

CHRISTIANO GOTTHELF
DE GVTSCHMID

S. R. I. BANDERESIO ET LIBERO BARONI

SERENISSIMO PRINCIPI ELECTORI SAXONIAE IN
SVMMO REGIMINE PROVINCIALI VICE-CANCELLARIO NEC
NON IN CONSILIIIS STATVS SECRETIORIBVS ADMINISTRO
ASSISTENTI

PATRONO

INDVLGENTISSIMO

PERPETVAE FELICITATIS
INCREMENTA
RERVMQVE OMNIUM PROSPERRIMOS
SVCESSVS DEVOTA MENTE

APPRECATVR
SIMVLQVE

DISSERTATIONEM HANC INAVGVRALEM
IN PVBLICVM SVAE PIETATIS

DOCUMENTVM
AC

SVBMISSISSIMAM SVI SVORVMQVE

STVDIORVM QVALIVMCVNQVE

COMMENDATIONEM

SACRAM ESSE VVLT

TANTI NOMINIS

CVLTOR PERPETVVS

IOANNES CHRISTOPHORVS RAEDLERVS.

EXERCITATIONIS IVRIDICAE
DE
COMMENDATORE
TEVTONICO,
PATRONO ECCLESIAE, QVAE
COMMENDATVRAE INCORPORATA EST,
NON VVLGARI,

SECTIO PRIOR

§. I.

Rem non inutile me aggressurum esse, confido, si operam
aliquam in argumento, quod loco speciminis inaugura-
lis disceptationi publicae propono, dilucidando conferam: Ete-
nim illud non modo ad ingenium exercendum est aptum, sed

& utilitate sua non destituitur. Est argumentum quoddam, ut dicunt, forense. Exemplum recentissimum his praebet, quae coram venerabili senatu ecclesiastico Wirtebergenfi inter Commendatorem & parochianos Dansdorffenses de sumptibus pro obtinenda constitutione novi pastoris in ecclesia, quae ibi exstat, cuiusque ius patronatus ad Commendatorem spectat, suppeditandis acriter disceptatur. Id vero argumentum qui vel ex instituto tractauerit, vel saltem breuibus attigerit, neminem hucusque reperi. Neque diffiteor, quod, ad argumenti tractationem me accingens, anceps fere ac dubiae plenum opus aleae esse senserim, tum quod pleraeque rationes pro argumento illustrando & stabiliendo ex illis medii aevi obscuritatibus perendae fuerint, tum & maxime, quod praesidia, quibus per istos scopulos sine offensione itur, plurimum me defecerint. Benevolus lector igitur, si consilio non vbiuis euentum respondere animaduertit, eo magis condonabit, quo magis intelliget, hoc non tam ignavia aut socordia aliqua esse factum, quam quod non omnia, quae huic instituto plene satisfaciendo necessaria, ad manus fuerint. In explicando argumento autem ita versabor, ut primum ea, quae ad rem luculenter intelligendam facere videntur, exponam, deinde ex his naturam veram iuris patronatus, quod Commendator in ecclesia commendaturae incorporata exercet, sistam, & demum inde effectus a vulgaribus diuersos deducam.

§. II.

Commendatorum titulo communissime magistratus ordinis militaris Teutonici insigniri solent 1). Qui ordo, ut constat, in ecclesia Romana occasione expeditionum cruciatarum peregrina-

1) CHRIST. HARTKNOCH in *select. Dissert. de rebus poruss. Dissert.* XIX. 13.

nationumque in Palestinam natus est 2). Vistata quidem etiam est haec appellatio apud ceteros huius generis ordines; verum cum Commendatores, quos in patria adhuc constitutos novi, ab ordine Teutonico dependeant, etiam hos tantum curo, nec dubium, quin idem ius, quod in his statuo, quoque apud ceteros huius generis statuendum sit, quippe qui cum Teutonicis plerumque eundem, vel saltem cognatum aliquem finem proprium habent. Sustinet autem vox *Commendatoris* notionem plane barbaram & purioris latinitatis scriptoribus incognitam, scilicet praeceptoris 3), praefecti seu officialis, quam barbarici medii, quo ordo natus est, aevi debet. Profecta enim est a *commendare*, qui terminus rei militari tunc proprie applicatus idem, ac praecipere, denotavit, prouti DV FRESNE 4) aliique testantur, & usus gallici *commander* adhuc comprobatur. Quare etiam Galli illos *commandeurs* & Germani voce corrupta *Koumodenr*, *Commendorn*, *Kumptern*, *Comptern*, *Commentshuren*, & *Gebietiger* appellare consuevere.

§. III.

Cum hic ordo sedem praecipuam adhuc in Borussia habuit, auctisque opibus & potentia floruit, pro negotiorum gravitate & qualitate varii generis Commendatores constituti fuerunt. Sic alii maiores & minores *Groß- und Klein-Comptern*, alii simpli-

A 3

2) WOLF. *Diss. de sacris ordin. equestr.* §. 9. & 12. BECKMANN *Beschreib. des ritterl. Joh. Ordens* cap. I. §. 14. CHOPPIN *de iure coenobit.* lib. 2. t. 1. §. 25. De anno, quo hic ordo natus, scriptores valde dissentiunt, quorum discordes sententias conciliare conatus est HARTENOCH *in Historia des alt und neuen Preussens*, Pa. c. I. §. 3 - 7.

3) PETR. DE DVSEVRG *in Chron. poruss.* praef. ad inst. ord. Teut. p. 12.

4) In Glossar. med. et infim. latinit. voce *commendare*.

citer vel cum addito tales, vt *Commendatores, Commendatores, provinciales, castrorum, rei cibariae, Compturn, Land-Compturn, Hauf-Compturn, Speife-Commendorn* 1) dicebantur; sed hodie ordine admodum diminuto, solum de *Archi-Commendatoribus* seu *Commendatoribus provincialibus, Land-Commensuren,* & de *Commendatoribus simpliciter sic dictis, Comptern,* adhuc constat. 2) Illi praesunt totis balliuis, quas veluti ordinis provincias dixeris, hi vero tantum simplices commendaturas tenent; 3) & posterioris generis *Commendatores* titulus dissertationis proprie indigitat.

§. IV.

Quod ad statum *Commendatorum* pertinet, illi cum reliquis ordinis sui membris ad clerum & inter personas ecclesiasticas referuntur, 1) ob magistratum vero, quem in ordine gerunt, clero gradu dignitatis eminentioris praedito accensentur. Veniunt autem illi nomine *Geistlicher Leute und Personen* ubi vis in documentis tum antiquioribus, tum recentioribus, ex quibus fere innumeris tria tantum allegasse sufficiat. Sic in diplomate quodam patrio a Rudolpho & Wenceslao Ducibus Saxoniae, de bonis commendaturae *Dansdorffensis*, *Commendatori* & *fratribus* ibi commorantibus ao. 1326. exhibito 2) inter alia haec leguntur: *Die bösheit der lute unde die ungewisheit der Zeit, die manen uns darzu, das wir die gabe unde die vrieheit, die wir Gott zu Lobe unde Goteshusfern zu eren geistlichen Lutem geben,* also

1) HARTK. d. Diss. XIX. l. c.

2) CHRIST. FRID. HOLLANDER de orig. et iur. ord. Teut. §. 2.

3) IMHOF. not. proc. L. III. c. II. §. 10.

1) MENDO de ord. Milit. Disq. II. q. II. §. 2. n. 37.

2) in WILERSII Chron. Beltz. c. VI. p. 272.

also bevesten . . . So haben wir mit Willen aller unser erben,
nach unser getruwen Manne rat Gote zu Lobe unde seiner heilichen
Moter Marien zu eren unsern Selen unde unsern vorvaren unde al-
ler unser nachkumlinge zu troste, unde zu selicheit, den geistli-
chen Luten des Ordens des dutschen huses den brudern zu
Dausdorf vernuwet die vorgegebene Gabe . . . & in alio instru-
mento apud LVDOVICVM 3) obvio verba occurrunt: Wir ge-
bruder genant von Diskovs . . . bekennen offentlich in diesem brief-
ve, das wir mit guten Willen verkauft und gelassen haben umb ein
benant Geld den geistlichen Lutin dutschen Herren tzu sent
Konigunde tzu Halle das Myssenkorn . . . Sie etiam extant lite-
rae 4) de ao. 1603. ab Archiduce Austriae Maximiliano tunc
temporis administratore ordinis ad principem quendam imperii
datae huius tenoris: Uns hat der Würdig, Unser lieber An-
dächtiger Hans von T. Land-Commenthur der Balley Elsaß
unser Ordens unterthänigst zu erkennen gegeben, wie der
Ehrsame, Unser lieber Andächtige und getreue, Melchior von
F. Commenthur zu N. ihnen klagen vorgebracht, obwohl
er beneben seinen Bruder Tergen nach Ableben ihres Vaters
bey E. L. die Belehnung und Investitur benahmtlichen Lehens
gebürlich und unterthänig gesucht, sey doch dieserhalb ihm
als einer Geistlichen, Uns und Unsern Orden ergebene Per-
son um deswillen er derselben nicht fähig, auch ein solches E.
L. Hoff's Gebrauch und Herkommen zuwieder seyn soll . . .
Vsu iuris publici etiam titulis ecclesiasticis decorantur & pro di-
gnitate, in qua constituti sunt, **Hochwürdigste, Hochwür-
dige, Würdige, Andächtige,** salutantur, 5) prouti inter alia
etiam

3) in reliq. MSS. T. V. L. I. Dipl. XCV.

4) vid. BESOLD. Thesaur. sub art. teutscher Orden.

5) HOLLAND. I. c. p. 44. BOEHMER I. E. P. lib. III. T. I. §. 120.

etiam ex ipsis litteris Maximiliani paulo antea adductis constat. Archicomendatores, qui in comitiis imperialibus ius apparenti, vt Confluentius & Alfaticus habent, locum inter praelatos occupant 6), & ordinis Magistri dignitas in Imperio Germanico inter praecipuas sacras numeratur, archiepiscopisque proxima habetur 7): sunt porro iuris spiritualis capaces, tenent ecclesias & decimas percipiunt 8). Capitulum constituunt, in quo res ordinis tractantur, superiores, vt alii praelati, eliguntur, eisque Coadiutores dantur 9). Nec dubito, quin etiam in hoc Teutonicorum ordine balliuarum & commendaturarum visitationes non minus, quam in aliis rebus publicis ecclesiasticis, in simili praesertim ordine Meliteni 10), sint receptae. Immo a magistratu seculari exempti sunt 11), nisi vel pacis Westphalicae dispositio, vel ius superioritatis territorialis, si forte praedia in cuiusdam Principis territorio possideant, aliud exigat 12).

§. VI.

Et, si res ex principiis canonicis dijudicetur, vt dijudicari debet, illis certe status ecclesiasticus denegari non poterit. Notum enim est, omnia ecclesiae membra secundum haec principia

- 6) BECKMANN *Syntag. dign. illustr. Dissert. XIX. c. II. §. 2.* BOERNER in der Erläut. des teutschen Staats, Rechts 4. B. 6. Cap.
 7) MASCOV. I. P. L. IV. c. 6.
 8) CALEFAT. concl. 21.
 9) BITHMAR. in not. ad BECKMANNI Beschreibung des ritteerl. Joh. Ordens cap. I. not. 22. BOEHMER I. c. t. §. §. 145.
 10) CHOPIN de iure Caenob. lib. I. T. 2. §. 14. p. 69.
 11) REINKING de regim. Eccles. cl. §. c. 10. n. 19. Huc faciunt etiam priv. Imper. de añ. 1185. 1274. 1295. 1347. 1372. 1545. 1559. 1574. 1577. 1662. 1708. YOACH. STEPH. de Iurisdic. c. 10.
 12) WOLF C. I. §. 22.

pia vel personas ecclesiasticas vel laicales esset). *Personae ecclesiasticae*, quas etiam *clericos* vocant, in genere sunt omnes, qui cultui ac seruitio diuino peragendo auctoritate ecclesiastica rite ac specialiter sunt destinati 2). Haud equidem ignoro, *clericorum* nomine non raro eos solos indigitari, qui per collationem ordinum sacerdotum in clericorum numerum assumti, vel, quod eodem recidit, ad ministerium verbi diuini & sacramentorum in ecclesia peragendum rite ordinati 3); Verum strictior haec clerici notio iam nihil ad me. Potius ad familias personarum ecclesiasticarum ordinandas progredior. Diuiduntur autem personae ecclesiasticae in *regulares* & *seculares*, prout vel certam regulam ab ecclesia publice approbatam sunt professae, vel non. Tales regulae sunt regula S. Basili, quam amplectuntur quam pluri ordines monachorum ecclesiae orientalis, porro regula S. Augustini, Benedicti, Francisci &c. Qui ex regularibus cum professione tria illa vota paupertatis, castitatis & obedientiae (vota *substantialia* pontificii vocant, quia in his praecipue consistere perfectionem illam euangelicam sibi persuadent, cuius *Matth. XIX. v. 12.* & *21. Luc. IX. v. 23,* & *1 Cor. 7.* mentio fit) coniungunt, proprie *Religiosi* (*Ordens-Leute*) appellantur. Latius igitur regularium, quam religiosorum conceptus pater, vt non diffitentur SCHMIEB 4) & ENGEL 5), licet frequentissima sit horum nominum confusio.

B

§. VII.

1) c. 7. C. XII. q. I.

2) c. 1. Dist. 21. FICHLER. *iur. can. lib. 3. t. 1. n. 2.*

3) Concil. Trid. sess. 23. cap. 4. in fin. & can. 7.

4) in *iur. can. vniu.* lib. 3. tr. I. part. I. c. 3. n. 2. seq.5) in *Colleg. vniu. iur. can.* lib. 3. t. 31. n. 1.

§. VII.

Haec ad Commendatores Teutonicos si applicamus: non possumus non asserere, eos personas *ecclesiasticas*, *regulares*, *religiosas esse*. Sunt enim auctoritate ecclesiastica, nimirum a Papa COELESTINO III. ad seruitium quoddam in ecclesia Christi peragendum, scilicet ad fidem & rem christianam carnalibus armis, prout reliqui clerici spiritualibus solent, defendendam curamque egenorum atque infirmorum habendam specialiter destinati, id quod vel ex ipso papali instrumento 1) confirmationis, nec non ex simili instrumento Papae ALEXANDRI 2) apparet. Personas igitur ecclesiasticas eos esse, quis negabit? Quod vero ad hanc armatam Christi militiam subeundam curamque infirmorum suscipiendam sint obligati, etiam ex regula ordinis 3) patet. Etenim in ordinem recipiendis haec semper proponenda conditio: *Das sie den sieben Globen zu dienene und das sy. Lant zu schirmene, und andere Lant, die dazu gehornet, vor den Bienden Gotes, als Berre so man sie heitget.* Effecit haec sacra militia, vt huic dediti *milites Christi, milites Dei, saccrati, religiosi, ecclesiastici*, dicerentur. Si cui fortasse mirum videatur, armatam hanc militiam inter ecclesiastica seruitia a nobis referri: cogiter, ex huius militiae auctorum protectorumque principiis ecclesiam pro peculiari atque a solo Deo dependente quadam republica esse reputandam, quae igitur instar aliarum rerumpublicarum etiam belli iure gaudet; adeoque & militibus & praefectis opus habet, qui ducis belli iussa exequantur atque pro hac republica pugnent.

§. VIII.

- 1) huius exemplum in vernaculam translatum extat in des teutsch. Reichs: Archivs spicil. eccles. Fortsätz. des 1sten Theils cap. 3. num. LXX.
- 2) ibid. num. LXXI.
- 3) num. 28.

§. VIII.

Iam pergo. Commendatores Teutōnici porro certam regulam ab ecclesia publice approbatam profitentur, nempe regulam Augustini, vt ex COELESTINI instrumento mox adducto perspicuum fit. *Regulares* igitur vt sint, necesse est. (§. VI.) Praeterea vota illa substantialia nuncupant: sic enim ex regula sui ordinis 1) profiteri & digitis libro impositis iurare iubentur: Ich entheibe und globe Kuschheit meines Libes undr ane Eigenschaft zu sine und Gehorsam Gote und S. Marien undt auch Meistere diß Ordens des dutschen Huses, undt uern Nachkommen, nach der Regeln und der Gewohnheit des Ordens des dutschen Huses, daz ich euch gehorsam will sin bis an meinen todt. In aprico igitur est, Commendatores nostros etiam in *Religiosis* esse (§. VI.), quibus etiam in ipso iure canonico 2) satis perspicue accensentur. Caeterum eorum votuinae atque solennis professionis actum depinxit HARTKNOCH 3). Constat porro diplomatum fide, eos Religiosos quoque esse nominatos. Vnum 4) in medium protulisse sufficiat, in quo haec extant: *Nos Conradus & Albertus dicti de Luppe -- decimam vnam in villis Brunsdorf & Bedere sitam, vendidimus viris religiosi fratri Henrico dicto Hunth, Commendatori & conuentui ordinis fratrum Theutonicorum domus sancte Cunigundis prope Hallis --*

B 2

Dein-

1) num. 28.

2) c. 3. X. de priuileg. Clem. 2. §. 2. de relig. dom.

3) in dem alt. und neuen Preussen part. 2. cap. 1. §. 8.

4) LVDOV. alleg. T. V. L. I. Dipl. LXXII. Plura eiusmodi diplomata, in quibus Teutonicis titulo geistlicher Leute vel *religiosorum* sunt ornati, videri possunt in des teutsch. Reichs: Archiv part. spec. continuat. I. & spicil. eccles. Fortsetz. des 1sten Theils sub rubro vom teutsch. Orden.

Deinde pro personis ecclesiasticis, religiosis & Deo sacratis Comendatores nostros habitos fuisse, etiam ex eo liquet, quia donationes in eos collatae pro specie quadam cultus diuini, pro donationibus pro anima & pro opere meritorio ac saluifico fuerunt reputatae, vt satis ex diplomatis Rudolphi & Wenceslai, Ducum Saxoniae, quod supra (§. IV.) exhibui, verbis: *Gote zu Lobe unde seiner Heiligen Moter Marien zu eren, unsern seelen unde unsern voruaren unde aller unser nachkumlinge zu troste unde zu seelichkeit*, apparet. Similiter, Ordinis institutum vitamque, quam in eo agunt, aequae, vt apud caeteros, qui se Deo dicasse & ad certam religionem transiisse dicuntur, pro meritoris haberi, etiam ex eo manifestum fit, quia petere debet Ordinis candidatus, vt recipiatur a capitulo *animae suae seruandae causa* (*in se se behaldene*) vt regula ordinis §) loquitur. Praeterea loco horarum canonicarum illis praescriptae sunt certae preces quotidianae, ad quarum recitationem ex statuto ordinis tenentur 6). Sumunt peculiarem habitum, qui pallium album est, nigra cruce insignitum 7), ipsaque receptio & professio praescriptis ritibus & precibus conceptis expedienda, & quae sunt alia religiosis ordinibus propria, quo & tempus probationis pertinet, cuius *HARTКНОСН* 8) mentionem facit. Quid quod ex sodalicio inter se inuicem inito instar reliquorum religiosorum nomen *fratrum, Brüder des deutschen Ordens, Ordensbrüder*, assumerunt, quod vero postea vt vilius dedignati, potius *domini, Creuzherren*, dici voluere 9). Haec profecto omnia satis luculenter ostendunt,

5) num. 28.

6) conf. statut. ord. dom. Teut. ann. 1606. reform. in des teutschen Reichs Archivs Specul. eccles. Fortsets. des 1sten Theils cap. 3. sub rubr. vom teutschen Orden p. 50.

7) ibid. p. 52.

8) in *Dissert. cit. XIX. de reb. poruff.* §. 15.

9) ibid.

totam ordinis Teutonici constitutionem, formam totam ecclesiasticam, regularem & religiosam esse. Haec cum ita se habeant, mirum sane non est, doctores tam pontificios, quam eos, qui ex protestantium numero sunt, in statu ecclesiastico atque religioso equitibus militaribus, praesertim Iohanniticis & Teutonicis, afferendo iuribusque ab eo dependentibus vindicandis mirifice conspirare 10). Denique, cui haec omnia vsui? si quaeris: sic habe. *in* A statu dependent iura & obligationes. Ergo in statum inquirere nunquam inutile. Nam si Commendatores Teutonici personae ecclesiasticae aut religiosae sunt: etiam iura personarum ecclesiasticarum & religiosarum ut eis competant, necesse est.

§. IX.

Religiosorum rursus duas classes constituunt, vnam nempe *Canonicorum regularium*, alteram *monachorum*. Commendatores Teutonicos, qui etiam religiosi sunt, quorsum referamus? Primum videbimus, an canonici regulares a monachis, & in quo differant. Tanta inter eos similitudo existit, ut difficile sit discrimen reperire. Vtrique sub certa regula viuunt, votisque constricti sunt monasticis 1), claustris vtrique inclusi speciali suo superiori obediunt, vtrique precibus aliisque diuinis officiis vacant, atque habitu singulari a secularibus se distinguunt. Equidem *in c. 5. X. de stat. monach.* haec adducitur differentia, quod nempe canonici regulares laxiori inseruiant

B 3

re.

10) SCHMIER c. l. n. 35. seqq. FICHLER c. l. t. 31. n. 2. ENGEL c. l. n. 8. BOEHMER I E. P. lib. 3. t. I. §. 120. CÖCCEI. Diff. de titul. & commend. conuenient. §. 26. BECKMANN Besch. des ritterl. Joh. Ordens c. I. §. 5. ibique DITHMAR not. 22. WOLF. c. l. §. 16. FLAISCHER Einl. zum geistl. Recht lib. I. c. 19. §. 64.

1) c. 4. &c. 6. X. de statu monachor. c. 10. X. de maior. & obediunt.

regulae. Verum differentia specifica inter canonicos regulares & monachos in regulae laxitate vel ideo consistere non potest, quia etiam inter ipsos monachos familiae dantur, quae laxiorem, quam aliae, imo aequae laxam, si non laxiorem, quam ipsi canonici regulares, regulam habent, ut ex c. 10. X. de regular. manifestum sit. Effecit haec similitudo, ut sint inter ipsos pontificios, qui canonicum regularem a monacho solo nomine differre crediderunt²⁾. Verum salua res est. Omnes enim Canonici origine sunt clerici stricte sic dicti, in sacris ordinibus, in quibus constituti, vel actu ministrantes, vel huic ministerio saltem destinati. Hisce clericis canonicalis illa qualitas, qua adhuc hodie superbiunt, demum accessit ex notissimo illo CHRODOGANGI, Metensium episcopi, clerum suae ecclesiae in communem vitam colligentis, certasque ei viuendi regulas, seu canones, a quibus etiam dicti sunt *canonici*, praescribentis instituto, a caeteris quoque episcopis auide passim recepto. Hoc viuendi communique dormitorio & communi mensa vtendi genus cum postmodum desererent alii, alii vero retinerent, atque, ut omnis ad deuia deflectendi eo fortius praecluderetur occasio, votis monasticis se obstringerent, regulamque amplecterentur Augustini, saluo tamen illo suo statu clericali manente: demum distinctio nata est inter canonicos *seculares* & *regulares*, quo posteriori nomine veniunt, qui communem vitam in suis monasteriis retinuerunt, fortioribusque ad illam vinculis sese adstrinxerunt³⁾. Patet ex his, omnes canonicos, adeoque & eos, quos regulares dicimus, ex institutione sua vere clericos in sacris ordinibus constitutos & ad hunc clericatum quasi natos esse. Omnia alia deprehen-

²⁾ SCHMIDT C. I. n. 14. seqq. GONZ. TELLEZ. ad d. c. 5. X. de stat. monach.

³⁾ Late hoc de Canonicis thema excusserunt BOEHMER I. E. P. lib. 3. l. 1. §. 12. 31. & GYRTLER Histor. templarior. §. 17. sqq.

dimus in monachorum institutis, utpote ad quae qualitas illa clericalis plane non pertinet. Hinc monachi initio meri fuerunt laici, ab ordinibus sacris remoti 4). Imo dubitatum olim fuit, utrum monachus clericatum obtinere possit, quod Gregorius negavit 5). Et quamuis sententia, etiam monachos, si qui ex iis digni reperti fuerint, ad clericales ordines esse admittendos, praeualuerit 6) & hodie in eorum monasteriis quam plurimi sint sacerdotes, quotidianum missae sacrificium facientes, quos *Patres* vocant: tamen clericalis haec qualitas monachatus ex accidente superuenit, nec monachus per eam demum monachus efficitur. Hinc inter eos adhuc hodie existunt, quos *fratres conuersos*, nec non *fratres laicos*, *Layen-Brüder* appellant, qui in monasterio vel culinam aut hortum curant, vel portam obseruant, aliosque corporis labores peragunt, qui omnes veri sunt monachi, licet in omni vita sua ad ordines clericales nunquam adspirent. Verum igitur manet, monachum qua talem non esse clericum, nempe in sensu stricto sic dictum, de quo solo in hac §. est sermo. Secus, ut iam dixi, se omnia in canonicis regularibus habent.

§. X.

Iam prodeant in scenam sacri Equites. Auide profecto exspectamus, utrum ut monachi, an vero ut canonici regulares sint apparituri. Fallitur sane, alterutrum qui crediderit. Fa-teor quidem, CHOPPINVM 1) eos ubique inter medios monachos nominare. Verum, iam dixi, fallitur. Sunt etiam, qui ad

4) c. 6. C. XVI. q. 1. L. 52. C. de episcop. & cler. BOEHMER c. l. t. 31. §. 19. DVARENVS de sacris eccles. minister. ac benefic. lib. I. cap. 20.

5) c. 2. C. XVI. q. 1.

6) c. 26. seqq. c. l.

1) in monastic.

ad canonicorum regularium instituta eos referunt, 2); At falluntur & hi. Equites nostri Canonici regulares non sunt, partim, quia sacris ordinibus non initiati, iis solum exceptis, qui *fratres clerici, Priester-Brüder*, vocantur, atque clerici sunt in sensu stricto sic dicti, sacra in oratoriis ac templis ad ordinem pertinentibus facientes, 3) partim vero, quia communi vita, mensa & dormitorio non vruntur, quae tamen canonicorum regularium institutum requirit. Verum Mariani equites nec in monachis sunt (Coenobitis puta, nam ad Eremitas in sylvis, desertis & antris plangentes, jejuniisque & quotidianis castigationibus corpus misere macerantes, nemo nostrum armatos facile relegabit): Coenobitarum enim etiam plangentium est officium 4). Oportet eos a seculo & a populari frequentia plane secretos esse 5). Adeo claustrum sunt adscripti, ut, sicuti piscis sine aqua caret vita, ita sine monasterio monachus 6). Haec, quaeso, an Equitibus sacris, an Teutonicis conveniunt? Alienissimum hi a sine monachorum finem specialem habent. Quid igitur iam? Tres nempe constituendi Religiosorum diversi ordines. Certe ius canonicum Religiosorum classes ad duas nulli restrinxit. Nec aliud inferre licet ex Rubrica tituli X. *de statu monachorum & canonicorum regularium*. Nec enim restrictiva haec verba sunt, nec vniuerso positio statim pro exclusione alterius haberi potest. Recte igitur docere mihi videor, si Religiosos in *Monachos, Canonicos regulares & Milites sacros* diuido. Imo nullus dubito, quin & plures possint constitui Religiosorum clas-

2) ESTOR delineat. iur. publ. eccl. protest. c. 13. §. 7. BOEHMER c. 1. lib. 3. t. 1. §. 120. & 122.

3) de DVSEVRE, & ipse ordinis Teutonici sacerdos, in *Chronica Prussiae* cap. 1. prope fin. HARTKNOCH de reb. pruss. diss. XIX. §. 14. BOEHMER l. c. t. §. 146.

4) c. 4. C. XVI. q. 1.

5) c. 5. ibid.

6) c. 8. ibid.

classes. Sunt vero *Monachi* Religiosi institutione laici, ad orandum & res diuinas sedulo contemplandas principaliter deputati. *Canonici regulares* sunt Religiosi institutione clerici stricte sic dicti, ad functiones sacras in ecclesia peragendas principaliter ordinari. *Sacri Milites* denique sunt Religiosi ad ecclesiam & rem christiana[m] armis defendendam principaliter iustituti. Milites sacri, quos regula sua praeter armatam ecclesiae defensionem etiam ad hospitalitatem in suis hospitalibus exercendam obligat, in specie *Hospitalarii Milites* vocantur 7). Tales sunt Melitenses, 8) nec non Teutonici, vt ex IAC. a VITRIACO docet WOLF. 9) Id quod vel ex eo etiam liquet, quod hic ordo, cum adhuc in sua consisteret amplitudine, inter suos officiales habuerit *supremum hospitalis praefectum* (einen obersten Spittler) cuius inspectioni rursus suberant die *Unterspittler*, qui singulis hospitalibus praefuere, curam praecipue gerentes indigentium, afflictorum & valetudinariorum. 10) Neque antiqua illa ad hospitalia exercenda obligatio postmodum est abrogata, sed potius in statuto ordinis de ao. 1606. renouata his verbis: Und dieneil bey diesem Orden (sermo est de teutonico) wie der Anfang und Ursprung zu erkennen giebt, die Hospitaler eher, dann desselben einverleibte Ritterschaft gewesen, daher die Hospitalarii geheissen: so wollen wir in denen Balleyen und Häusern, darinne iesiger Zeit Hospitalia seyn und gehalten werden, daß dieselben mit armen dürftigen Personen in der Anzahl, auf die solche jedes Orts gestiftet und gewidmet, jederzeit ersetzt, im Weien bleiben und in keinen Abgang gerathen, den Armen nach Gelegenheit

der

7) WOLF de sacr. ord. equestr. §. 13.

8) BECKMANN Beschreib. des ritterl. Joh. Ordens cap. 2. §. 2. & 4.

9) c. l. §. 12.

10) HARTKNOCH c. l. §. 12.

der Spitalē jezigen Vermögens und Foundation ihr täglich Gebühr in Essen und Trinken zu rechter Zeit gereicht, und der Kranken Personen mit etwas bessers, damit sie es gemessen können, gepflegt, gewartet, und an ihnen zu Wiedererlangung ihrer Gesundheit fürsätzlich und unbarmherzig nichts verabsäumt werde — — Und sollen die Ordenspersonen sonderlich dabey erinnert seyn, daß, da sie diesen Orden erstlich empfangen, neben den andern den Armen zu dienen festiglich versprochen. 11)

§. XI.

Sed quid de Commendatoribus A. C. addictis dicendum? Constat enim, quod & protestantes ad hunc Ordinem adspirent, & Commendaturis, quae in terris protestantium sitae sunt, praependantur, prouti Commendatores in Commendaturis patriis constituti exemplo esse possunt. Numne & hi clericorum s. ecclesiasticorum numero accenseri debebunt? Equidem videri posset, quod ad statum clericalem referri non queant, cum plerumque officia laicorum simul peragant, in aulis principum militia atque aliis muneribus publicis fungantur, neque praesumantur, quod ea intentione se ordini adjungant, ut papatum stabiliant, defendant aut se eidem conforment, cum ab eo recesserint, sed ut aliquando ad Commendaturam quandam promoveantur, eiusque redditibus ad lautiores vitam fruantur. Nihilominus fecius respondeo affirmando.

§. XII.

Primo enim ordo institutum ecclesiasticum est, quod per reformationem in iis saltem emendatum, quae Augustanae confessionis

11) vid. in des teutsch. Reichs. Archiv. *spicileg. eccles.* Forts. des ersten Theils cap. 3. sub rubr. vom teutschen Orden p. 52.

fessione aduersari videbantur, saluo de caetero statu, quem olim obtinuit, saluisque iuribus antiquis. Ordo igitur adhuc pro ecclesiastico reputandus. Quid igitur vetat, etiam singula ordinis membra, licet quaedam A. C. amplectantur, pro ecclesiasticis haberi? Vtique ii qui ex protestantibus ordini se associant, eadem lege iisque ritibus, quatenus nempe A. C. non repugnant, ac reliqui, in ordinem recipiuntur, aequè tenentur ordinis regulas & statuta obseruare, dum Magistro subsunt & ab eo adhuc simpliciter legibus ordinis reguntur. Quare etiam, vtut Aug. Confess., addicti sint, vxores tamen ducere nequeunt, nisi commendataris velint excidere. Cum igitur pariter ad ministerium illud vocentur & assumantur, ad quod peragendum caeteri inuestiuntur, nec non reliqua, quae statutis & regulis Ordinis definita & stabilita sunt, obseruare teneantur, etiam concludo, eos ecclesiasticorum classi non minus, quam pontificios, esse adscribendos. Habent Episcopi protestantes dignitatem statumque ecclesiasticum, licet nullos ordines amplius recipiant, nec consecrent, aut officium aliquod in ipsis ecclesiis peragant. Multo magis igitur nostri Commendatores ex causis adductis hocce statu gaudebunt.

§. XIII.

Nec obstat, quod ordo principale illud ministerium, ad quod primario est institutus, non amplius peragat. Nam iure ad hoc obligatur, licet id quidem factò non fiat. Sufficit, Teutonicos ad hocce ministerium adhuc hodie inaugurari, licet occasio desit, actù illud peragendi. Hinc si contingat, vt proceres imperii seruitra Ordinis contra violentos inuafores ecclesiae & rechristianae, sicuti in comitiis imperialibus interdum deliberatum esse nouimus 1), possant, his ordo aegre se subducere poterit.

C 2

Ne-

1) R. I. de a. 1576. §. 29. & 33. nec non R. I. de a. 1603. §. 14.

Neque Marianos Equites Aug. Confess. amplectentes ab hoc statu eximit, quod simul laicorum officia peragant: nam & Canonici eidem Aug. Confess. addicti saepissime idem faciunt, nec tamen propterea personae ecclesiasticae esse desinunt. 2) Deinde constat, quod & ipsi Pontificii non tam stricte doctrinae *ne clerici vel monachi secularibus negotiis se immisceant*, insistant, sed negotia ciuilia cum suis officiis saepe coniungant. Neque ad id attendendum, qua intentione Ordinem ingredientur, utpote quae non mutat statum; sicuti & principaliter Ordo non ad stabilendum papatum, sed ad defensionem rei Christianae institutus & post reformationem a statibus protestantium toleratus fuit. Sed quid pluribus dispuremus, cum diuturna obseruantia dudum legem induxerit. Gaudent enim hi aequae, ac pontificii, honoribus atque titulis Clericorum caeterisque privilegiis, quae his ex ordinis statu tum ratione personarum, tum Commendaturarum competunt, 3) nisi fortasse alicubi aliud obseruantia, lege, patris, vel his similibus introductum sit. Sed haec missa facimus, notionem commendaturae nunc illustraturi.

§. XIV.

Commendaturae, gallice *Commanderies*, germanice *Rumpereyen*, *Comtereyen*, *Commenthureyen*, *Comterhöfe* dicantur Ordinis praedia, domus & possessiones, atque, ut verosimillimum est, ita denominatae, quod in iis olim sub moderamine Commendatorum fratres Ordinis priuati, in certos conuentus diuisi, degere & annonam ex illarum reditu-
bus

2) BOEHMER I. E. P. lib. 3. t. I. §. 35. seqq. LASSENIVS de stat. Canon. reform. Luther. §. 30. seqq. ESTOR Delineat. iur. publ. eccles. protest. cap. 13. §. 6.

3) ESTOR. I. C. §. 11.

bus accipere solebant. 1) Ordini Ioannitico eiusmodi praedia & possessiones *Præceptorias*, *Gebietereyen*, dicuntur 2), quae denominatione vocem *Commendaturae*, si ad naturam huius & ad notionem Commendatoris respicias, apprime explicat, cum contra HUNDII 3) sententia, qui Commendaturas a comœatu Ordini ex illis parando, seu, ut verba ejus sunt, *weil sie dem Orden und dessen Brüdern mit Probian und anderer Nothdürft Fürsêhung thun*, dictas putat, tanquam etymologiae plane contraria, minime approbanda. Magis barbare quoque vocantur *Commendaturae*, purius vero Curiae ordinis & domus Teutonicae, *Ordenshäuser*, *teutsche Häuser*. Inter caetera cognomina etiam illud venit, quod *Commendae*, *Commenden*, appellantur, quam denominationem procul dubio exinde induerunt, quod beneficia & Monasteria, quae militibus quondam dari consueuerunt, illis jure commendae, quia ob militiam putabantur jure tituli conferri non posse, conferebantur. Nonnunquam etiam nomine *Hospitalium* veniunt, quia scilicet ex primo instituto Ordini hospitalitatem in iis exercere incumbit, & pleraque bona eum in finem illi collata sunt. Vnde etiam Dieter. a Clee, Magister Ordinis, totam prouinciam Porussiae, quamuis improprie, ein *Spital*, nominat. 4)

§. XV.

Harum Commendatarum olim magna copia in regnis & territorii principum fuit constituta. Est vero ordini, sacris reformatis, multa pars subtrahata, earumque reditus in alios pios

C 3

vfus,

- 1) LVD. in rel. MSS. T. V. in praef. p. II. HARTK. Dissert. de reb. poruss. XIX §. 14.
- 2) CORAS. de benef. Eccles. P. I. c. 3. n. 1.
- 3) in Bayerischen Stambuche vid. SPEIDEL. spec. var. jurid. obfl. art. Commenda.
- 4) HORTLEDER in Urspr. des teutsch. Krieges L. V. c. 1.

vfus, vt apud nos cum quibusdam factum esse nouimus 1), conuerfi. Illae, quae in vna eademque prouincia fitae sunt, *Bailliam*, eine *Balley* vel *Land-Commende*, constituunt, cuius generis v. c. sunt *Bailliua Thuringica & Saxonica*, des *teutschen Ordens Ritter Balley Thüringen und Sachsen*. Haece *Baillii* *Archi-Commendatores* (§. 3.) memorati & propterea etiam *Baillii* *diœi*, praefunt, de singulis inquirentes, ne iis in oris ordo aliquid detrimenti capiat, & prouidentes, vt certa pars prouentuum simul ad commune Ordinis aerarium transmittatur.

§. XVI.

Sunt vero hae *Commendaturae* eius conditionis, vt inter bona ecclesiastica optimo iure referantur, 1) imo beneficia ecclesiastica esse censeantur 2). Quam ob rem Imp. Leopoldus in litteris a. 1706. d. 9. Febr. ad magnum ordinis militaris S. Ioannis Magistrum datis de *Commendis* militaribus ita scripsit: *Adeo vt, obstantibus expresse concordatis apostolicis cum nostra natione in iis, ipsimet summo pontifici super Germaniae canonicatibus & beneficiis (inter quae commendae censeantur) pensiones conferre non sit integrum*, teste BOEHMERO 3). Nouissime etiam Venerab. Consistorium ecclesiasticum Wittebergense in causa (§. 1.) allegata idem censuit in verbis: *Nachdem aber ꝛ. die Commenden geistliche beneficia sind ꝛ.* Sunt enim eiusmodi militares *Commendaturae*

1) *ibid.* L. 5. c. 24.

2) I. P. W. art. V. §. 25. WOLF. de sacr. ord. equestr. §. 24.

3) SCHMIEB iur. Can. vniu. lib. 3. tr. I. part. 2. c. 3. n. 25. seq. DITHMAR ad BECKMANNI Beschreib. des ritterl. Joh. Orden cap. 1. not. 22. BOEHMER I. E. P. lib. 3. t. 5. §. 149. seq. FLEISCHER Einleit. zum geistl. Recht, lib. 2. c. 14. §. 78. seq.

3) l. c. §. 92.

daturae personis ecclesiasticis ecclesiastica auctoritate lege stabili deputatae, & quidem propter officia atque seruitia, quae religiosi equites ecclesiae Christi praestare tenentur hospitalitate, precibus, militia, ad quam militiam pro re Christiana suscipiendam, si occasio ferat, pro fructibus, quos ex suis Commendis percipiunt, omnino sunt obligati. 4) Iam vero haec sunt requisita, quae beneficii ecclesiastici conceptum proprie constituunt 5).

§. XVII.

Nec est, cur *Commendae* nomen te turbet. Hae enim militares Commendae a commendis illis iuris canonici, licet ab iis fortasse nomen acceperint, multis nominibus differunt. Nam in his beneficium aliquod ecclesiasticum plerumque vel ad officium, cui est annexum, inhabili vel impedito commendatur in legis ecclesiasticae fraudem; militaris vero commenda non nisi in ordinem receptis & ad seruitia, quibus est annexa, habilibus, quibusque ex foundationis lege proprie est destinata, conceditur. Hae igitur, nempe militares commendae, ordinariae sunt, illae extraordinariae, irregularitatem quandam secum ferentes, adeoque & odiosae, ita ut etiam superioris ecclesiastici dispensatione, si, ut fieri solet, inhabili vel impedito beneficium aliquod commendatur, opus sit, qualis dispensatio, si ordinis militi commenda militaris conferatur, plane non requiritur. Tunc demum militaris commenda irregularis foret, & cum commendis illis fiduciariis beneficiorum, de quibus mox dixi, eodem iure censenda, si forte in ordinem non recepto, vel recepto quidem, sed tamen vel ob commendarum pluralitatem vel alia de causa

4) R. I. Spir. de a. 1542. §. 62. LIMNAEVS iur. publ. lib. 6. cap. 2. n. 58.

5) SCHMIEB c. l. n. 7. seq. IVST. HENNING, BOEHMER Instit. iur. can. lib. 3. t. 5. §. 3.

impedito fruenda daretur. Verbo ut omnia complectar, commendae illae cruciferorum magis beneficia titulata, quam commendata sunt; adeo ut ab illis solo nomine, non re, differant. 1) Fluit ex hoc, quod nempe commendae ordinis Teutonici vere sint bona & beneficia ecclesiastica, eas eodem cum aliis bonis & beneficiis ecclesiasticis iure gaudere, atque lites de iis motas omnino causas ecclesiasticas esse, ex principiis iuris canonici aliarumque legum ecclesiasticarum non minus, quam in aliis causis ecclesiasticis fieri debet, cognoscendas atque decidendas. 2) Inde est, quod in commendarum militarium alienatione eadem forma, quae in alienatione reliquorum bonorum ecclesiasticorum, sit obseruanda, & quae sunt alia similia. 3)

§. XVIII.

Dixi, commendas militares beneficiis ecclesiasticis non immerito accenseri. Verum an beneficiis secularibus sunt accensendae, an potius regularibus? Facilis est responsio. Constat enim, beneficia *secularia* nominari, quae personis ecclesiasticis secularibus, *regularia* vero, quae regularibus debentur. 1). Jam vero hae commendae ex primaeva destinatione militibus sacris debentur, quos personas ecclesiasticas regulares esse, supra (§§. VII. VIII.)

1) WOLF. I c. §. 20. BOEHMER I. E. P. lib. 3. t. 5. §. 150. Praesertim notari merentur verba PETER. REYFFEL. in prax. beneficior. part. 1. tit. de Commenda n. 41. pag. 204. ibi sic: *Nora, quod beneficia S. Spiritus in Sicilia, nec S. Ioannis hierosolymitani, minus S. Antonii, cum beneficiis S. Mariae Teutonicorum non dantur in commendam, quia fratribus alius ordinis dari debent in titulum.*

2) COCCEL. de titulos. & commendar. conuenientia §. 24. seq.

3) WOLF. c. l. §. 24. ESTOR. delin. iur. publ. eccles. protest. c. 13. §. 14.

1) DVAREN. de sacris eccles. ministeriis ac beneficiis lib. 2. cap. 9. PERTSCH. de var. appellat. & diuisionib. benefic. eccles. cap. 3. §. 15.

VIII.) ostensum. Nullum igitur est dubium, quin militares Commendae inter beneficia ecclesiastica regularia sint referendae. Porro fiunt alia beneficia ecclesiastica vel *electiua* sunt vel *collatiua*, prout ad ea vel per viam solemnem electionis, vel per simplicem dationem aut prouisionem peruenitur 2): ita & in nostris beneficiis militaribus & electiua sunt & collatiua. Illuc magnum ordinis Magisterium (das Hoch- und Teutschmeisterthum) ut & Commendaturas provinciales (die Land-Commenshureyen), huc vero Commendaturas simplices refero: nam & ordinis Magister & Commendatores provinciales instar aliorum Praelatorum eliguntur, Commendae vero simplices vt praebendae conferuntur 3). Praeterea facile est ad intelligendum, in hisce Commendis seu beneficiis militaribus aequae, ac in aliis beneficiis ecclesiasticis, & beneficia *maiora*, dignitatem annexam habentia, & *minora* deprehendi. Ad illa rursus magnum ordinis Magisterium & Commendaturae provinciales seu Balliuiiae merito referuntur.

§. XIX.

Iura, quae Commendatoribus in Commendaturis praedictis competierunt, non semper eadem fuerunt. Initio enim & progressu Ordinis vota supra memorata strictissime & non fecus, atque in aliis ordinibus religiosis fieri consueuerat, seruabantur, & nemini proprii quid, nisi illi id a Magistro aliisque magistratibus esset concessum, possidere licebat; imo fratres adeo arcas suas obserare prohibebantur, ne quis eos pecuniam aliaque pretiosa occultare suspicaretur. Quae igitur possidebant, communi Ordinis vel Capituli nomine posside-

2) FERTSCH c. l. §. 13.

3) DOERMER c. l. §. 145. & 149. Ritus, in generalis ordinis Magistri electione olim obseruari solitos descripsit HARTKNOCH de reb. poruss. diff. XIX. §. 10.

debant. 1) Hinc Commendatores in Commendis, quibus ab Ordine erant praefecti, instar procuratorum & institorum, qui negotio dominico praeposuntur, se habebant. Gubernabant & administrabant eas, colligebant fructus, & ex his sibi fratribusque subditis providebant, quod vero supererat, in utilitatem Ordinis convertere debebant. Vnde in Ordinis statutis in generali capitulo, quod sub MAXIMILIANO, Archiduce Austriae, Ordinis tunc temporis Administratore, Mergenthemii anno 1606. congregatum fuit, reformatis, 2) adhuc constitutum legimus: Ferners sollen die Commenthur die Ordenshäuser, die Güter, und was dazu gehöret, wie auch den Haußrath in haultichen guten Würden erhalten, die Einkommen zur Nothdurft, auch seinem Stand gemäß und nicht zum Ueberfluß oder Verschwendung genießen, doch solchergestalt, daß er alle Einkommen des Ordenshauses dem Land-Commenthur, oder wenn ers zu thun schuldig, wie es bey dem Orden üblichen Herkommen, jährlich verrechnet, und im Fall das Einkommen des Ordenshauses sich mehrer, als die Ausgaben belaufen thun: so soll solches bey dem Haus verbleiben, und demselbigen zum Besten um gebührlische zuläßige Mittel angeleget werden. Inde etiam Magister Ordinis Dietericus a Clee de se atque Commendatoribus, wiv sind nur ihre Berwesere. c. scriptis. 3)

§. XX.

Verum postquam Commendaturae successu temporis variis onerum generibus subiectae, adeoque earum proventus deminuti,

1) Desumit haec omnia ex ipsa Ordinis regula HARTKNOCH c. I. §. 15.

2) Extant haec in des teutschen Reichs; Archivs speciel. eccles. Fortsets. des ersten Theils c. 3. sub rubr. vom teutschen Orden pag. 65.

3) HORTLEDER l. c.

niti, vt vel ex loco quodam maticulae Dansdorfenſis Commendarum apparet, vbi haec: Es hat aber der Compter vermeldet, daß ehr dem Pfarer dasjenige, so er bisher gehabt, nit fbnnt alles folgen lassen, dieweyl ehr dem Land-Compter Zerlich eine grosse Summe Geldes geben, un dem Churfürsten von Sachsen, unsern G. H. etlich Pferd halten und dienen müſſer: effecit haec res, vt Commendatoribus subinde liberior de fructibus Commendarum, qui deductis oneribus deductaque portione pro conseruanda Ordinis dignitate atque Magisterii expensis sustinendis ad Ordinis superiores singulis annis mittenda, reliqui manent, relinquere tur disponendi facultas, nec tam rigide amplius cum eis agi, nec ad rationes illi annuas adstringi soleant. Verum, quamuis haec ita se habeant, ramen persuadere mihi non possum, Commendatores hodie plane liberos esse horum fructuum arbitros. Manet, quae ipsis relinquitur, disponendi facultas nihilominus suis circumscripta limitibus. Certum enim est, eos non sua, sed Ordinis praedia, non sibi, sed Ordini possidere; certum porro, Ordinem ex hisce praediis Commendatoribus nihil, praeter sustentationem, debere. Lex contractus, qua Ordo recipiendis se obligat, sic habet: Doch verspricht euch der Orden anders nichts, als Wasser, Brod, und demüthige Kleider. Wird euch etwas bessers: so habt ihr Gott und seiner lieben Mutter und dem löblichen Orden darum demüthiglich zu danken. 1) Certum denique, Commendatores voto paupertatis adhuc obstringi (§. VIII.) adeoque proprietatis, vt pote qua spontaneo pacto atque sub iurisiurandi religione se abdicarunt, 2) incapaces esse. Ex his vero prono aluo

D 2

fluit,

1) Verba haec sunt supra cit. statuti domus Teutonicae ann. 1606. reform. c. 2. vid. pag. 56. alleg. *spicil. eccl.* in dem teutsch. Reichs Archiv & HARTNOCH des alt. und neuen Preussens part. 2. c. 1. §. 8.

2) vid. rursus statut. ord. reform. p. 58. *spic. eccl. cit.*

fluit, eos non solum substantiam bonorum sibi ab Ordine ad suam sustentationem commendatorum saluam conseruare, atque Ordini suo tempore secundum inuentarium reddere debere, vt pore quod per se clarum, sed & de fructibus, si qui residui manserint, ita restrictam habere dispositionem, vt eos, si forte indigentia aut necessitas Ordinis exegerit, ad superioris iussum in commune aerarium conferre teneantur. Et quamuis hi fructus residui, casu eiusmodi indigentiae aut necessitatis non existente, ex Ordinis indulgentia fortasse relinqui eis soleant: tamen luxuriose illos perdere iis non permissum, sed vel in rem Ordinis verrere, vel in pauperum erogare alimoniam tenentur, quod vltimum praesertim Cruciferis nostris iterum iterumque inculcatur 3). Verum ob easdem causas nec facultas de eiusmodi fructibus, quos sua forte parsimonia fecerint reliquos, vel etiam de bonis patrimonialibus testandi eis competit, nisi eam facultatem ab Ordinis Magistro impetrauerint. 4) Confirmant iterum meam sententiam statuti Ordinis Teut. de a. 1606. verba: Doch daß der Ordens-Bruder ohne Consens des Hochmeisters darüber zu testiren nicht Macht haben solle. 5) Ad quem igitur pertinebunt eiusmodi fructus post Commendatoris mortem ex Commenda reliqui? Respondeo ex principiis in medium allatis, eos non defuncti heredibus, sed Ordini esse tribuendos 6).

§. XXI,

- 3) in saepius iam adducto *dom. Teut. statut. anno 1606. reform. p. 52. Et 66. spic. eccl. cir.*
- 4) ROEHMER I. E. P. lib. 3. t. 5. §. 149. & t. 25. §. 23. WOLF Dissect. de hier. ord. equestr. §. vlt. PERTSCH de var. appellat. & diuisionib. beneficior. eccl. cap. 3. §. 16.
- 5) p. 57. des in dem teuffchen Reichs: Archiv befindl. spic. eccl. cir.
- 6) SCHILTER Inst. iur. can. lib. 1. t. 12. §. 5. KLOCK. Tom. I. Confil. 10. n. 133. sq. vbi etiam refert, in Camera imperiali sic iudicatum esse, nempe hereditatem alicuius militaris ordinis defuncti ad eiusdem supremum Magistrum, & non ad heredes familiae pertinere.

§. XXI. *von dem Collegio amicus*
 Ex eo, quod Commendatores cum fratribus reliquis pro personis ecclesiasticis & religiosis habiti sint, eos etiam iuste ecclesias tenere creditum fuit. Possedit vero Ordo cum in maximo flore esset, ecclesias quam plurimas, quarum copia vel saltem ex eo colligi potest, quod sub Conrado de Tübingen in sola Borussia drey Bischöffe, hundert und zwey und sechzig Chorherren und Creutz-priester, fünf und dreyßig Thumherren, fünf und zwanzig Pfarrherren, die das Creutz hatten, numerati fuerint, ut ex WAISSELI *Chronik*. notat HARTKNOCH 1). Quaeuis enim Commendatura suam ecclesiam, vel saltem capellam habuit, in qua fratres ibi commorantes sacra sua atque deuotionem faciebant. Inde etiam fit, ut ecclesias eiusmodi, quae ad Ordinem spectant, quarumque beneficia in matriculis Ordens-Lesne denominari solent, adhuc in plerisque Protestantium Commendaturis reperiamus. Curarunt vero vel fratres Ordinis ipsi has ecclesias & capellas exstrui, vel donatione aut aliis modis eas acquisuere, neque id sine multa fruge. Praeter eleemosynas enim, quas fratres pro collegio colligendi & indulgentias ideo impetrandi potestate diuersimode fuere instructi, ex earundem ecclesiarum acquisitione alia plura commoda in Ordinem redundarunt.

§. XXII.

Inter alia scilicet obseruamus, capellas ecclesiae hinc inde exstructas & acquisitas non raro beneficiorum Ordinis, quae nomine Commendaturarum veniunt, prima fundamina posuisse, & liberalitatibus priuilegiisque, quibus fratres mactati sunt, causam dedisse, quibus illustrandis duo exempla sufficiant. Sic debuit Commendatura quondam Halensis originem & incrementa

D 3

ta

1) Dissert. XIX. de reb. Poruss. §. 14.

ta plurima capellae a fratribus Ordinis ibi extructae & ad S. Canigundam olim dictae 1). Commendatura autem Dansdor-
fensis in patria (cuius reditus solum certi secundum aestimatio-
nem matriculae de a. 1555. vsque ad summam l. C. XLII. flore-
norum ascendunt, incertis renore matriculae nondum compu-
ratis) natales suos atque incrementa ecclesiae, quae ibi est, pe-
nitus debet. Donauit scilicet praedictam ecclesiam Alberus Dux
Saxoniae anno MCCXXVII. fratribus, cuius donationis verba
haec sunt: *Nouerint omnes fideles - - quod nos ex dilecti consan-
guinei nostri Comitis Bederici de Beltz interuentu & nostra pro-
pria deliberatione, ecclesiam in villa, que dicitur Dansdorp, di-
lectis Dominis & fratribus de domo Teutonica ad honorem Dei san-
ctaeque sue genetricis pro animarum nostrarum remedio contulimus - -*
Posthaec, cum ecclesia donata non satis lautos reditus habere di-
ceretur, Alberus non modo melius illi succurrere decreuit, sed & si-
mul fratribus quindecim mansos donauit. Donationis instrumen-
tum ao. MCCXXIX confectum ita habet: *Notum esse cupimus
uniuersis Christi fidelibus - - quod, cum nos ecclesiam in Dansdorp
donatione legitima donassemus fratribus Hospitalis Ierosolimi Ste Ma-
rie virginis de domo Teutonica perpetualiter possidendam, sicut in alio
quodam nostro privilegio inde conscripto plenius continetur, viso,
quod ipsa ecclesia non talem haberet materiam incrementi propter suo-
rum reddituum paucitatem, prout dilecti domui expediret, nos sibi me-
lius succurrendum in alio quodam nostro decreuimus adiectiuo. Ad
instantiam quoque fratris Eggehardi de Trebecin, viri utique reli-
giosi ac Deum timentis, qui tanquam seruus fidelis & prudens circa
talentum sibi creditum operatur & prouidet, domui supradicte
quindecim mansos nobis proprietatis ratione pertinentes, resignatos no-
bis a Comite memorato cum omni utilitate & iure, quod habebat in
ipsis & cum omnibus attinentiis suis congrua & rationabili donatio-*
quo-

1) Lvdov. in rel. MSS. E. V. praef. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20.

ne duximus conferendos fratribus dicte domus possidendos . . . Hanc donationem anno MCCXLVIII. Albertus sequenti adhuc auxit: Notum esse cupimus . . . quod, cum fratres de Dansdorp pertinentes ad domum milicie Hospitalis Teutonicorum in Ierusalem multa nobis seruitia prestare consueverint & indefessa sollicitudine honorare, nos petitioni eorum grato concurrentes assensu ac volentes eis pia vicissitudine respondere, antiquum molendinum apud Dansdorp situm, quod Comes Bedericus de Beltiz a nobis iure tenuerat feudali & Theodoricus Kegelslaf eodem iure consequenter ab ipso, legitima eis donatione donauimus . . . libere & quiete in perpetuum possidendum cum omni utilitate & iure, cum omnibus attentis, cum siluis, riuis & aquis, aquarumque decursibus . . . Non minus benignum posthac se Ioannes Dux Saxoniae ao. MCCLXXVII praestitit, prouti tenor factae ab eo donationis edocet: Eapropter notificamus . . . quod nos ad emendationem Curiae fratrum in Dansdorp ordinis militum Dei totum spacium iacens inter Curiam praedictam & cimiterium ibidem tam in longum quam in latum cum duobus Koris, quos fratres nominati singulis annis Conrado de Opin Castellano nostro in Beltiz de agricultura sua dare tenebantur, in ius perpetuum donauimus . . . Quae bona fratres praeter ea, quorum iam mentio facta, acquisiuerint, inter alia ex litteris confirmatoriis, quas Rudolphus & Wenceslaus, Duces Saxoniae, ao. MCCCXXVI. fratribus exhibuerunt, intelligimus: So haben wir mit willen aller unser erben nach unser getrewen manne rat Gote zu Lobe unde unser vorvaren unde aller unser nachkumlinge zu troste unde zu selichkeit den geistlichen Luten des ordens des deutschen Huses den brudern zu Dansdorff vornuwet die vorgegebene Gabe unde das eyghen das unse eldern gegeben haben uber die Kirche zu Dansdorff, un uber den hoff, den die vorgeannten brudere da besitzen, mit der Wiese, die do lit hinder deme hove, un uber die alte mole, die tzwischen Dansdorff un Nymk lit uf der plane mit allerleye

leye rechte, also sie bisher von alder besessen han, un uber vünffzehn huben, die da lighen uf deme velde zu Dansdorff mit allerley nutz unde Vrucht, mit Wesen, mit Weyden, mit Holtze, mit Wasser, un mit alle deme Rechte, alse unse eldern un wir vor haben gehat, in dorfe unde in velde, auch geben wir unde meren das eyghen, das wir geben uber den Pacht, der uf den huben geleyhen hatte --- un das eyghen uber zwene Koffeten hove, die an beiden siten allerneest irme hove geleghen sint, un uber eyne Wise das eyghen, die da heiset der hut, un das eyghen uber eynen hoff in deme dorfe zu Cranpuel, un uber dri huben, die do lighen uf deme velde zu Cranpuel mit allerley nutz unde rechte, alse wir alle diese vorbeschriebene dinc haben gehat . - 1)

§. XXIII.

Hae ecclesiae ad domus Teutonicas pertinentes viam ad tractationem de iure patronatus Commendatoribus intuitu earundem competente, eiusque effectibus mihi aperiunt. Verum, quoniam hanc doctrinam posterioribus meditationibus referuavi, manum de tabula iam remoueo.

- 1) Documenta in hac §. adducta integra & cum originalibus collata extant in iudicialibus actis, quae in causa §. 1. memorata & coram Venerab. Consistorio Witteberg. ventilata conscripta sunt, item in BILERSI Chron. Beltzenti c. VI. p. 270. seq.

PRÆNOBILISSIMO DOCTISSIMOQVE
DISSERTATIONIS AVCTORI

P R A E S E S.

Reddo TIBI, Clarissime AVCTOR, chartas TVAS, quas multa cum iucunditate legi. Elegans sane est, quod pro specimine inaugurali TIBI elaborandum sumisti, argumentum, nec tritum illud aut vulgare. Sed cur, quæso, prae aliis TIBI arrisit fere totum clericale? Nempe quia clericali studio propemodum ab ineunte ætate mirifice es delectatus. Quam ob rem ephebos vix egressus & institutione LOESCHERI, loci natalis tunc pastoris substituti, probe praeparatus linguis orientalibus & Theologiae principiis addiscendis in Torgaviensi Lyceo, praeprimis Rectore celeberrimo SCHWARZIO, nunc SS. Theol. Doct. & Superint. Cizensi, totum TE mancipasti, transacto vero in hocce studio integro sexennio, plurimisque difficultatibus, quas paterno superare auxilio non poteras, gratia atque ope Patronorum, quos & mite docileque, quo natura TE finxit, ingenium, & admirabilis morum suavitas facile TIBI pararunt, feliciter expugnatis, tandem in perantiqua, quae Vuerbergae floret, Musarum sede Scientiis theologicis aequè, ac philologicis philosophicisque
lar-

largius TE imbuendum dedisti Professoribus, Viris maxime Reuerendis, Celeberrimis doctissimisque HOFMANNO, WEICKMANNO, GEORGIO, WERNSDORFIO, ut & HIL- LERO, BOSIO WILCKIO que. Ast post biennii decursum funesti illius belli calamitate, quae Vitebergam maxime afflixit, ex hac vrbe secedere iussus Lipsiam venisti, ubi, quas in priori Academia imbibisti, sacras doctrinas in scholis STEMLERIANIS, ERNESTINIS, DATHIANIS que non solum perfecisti, sed etiam novis adauxisti incrementis. Postea Dresdam delatus supremoque Consistorio ad explorandos profectus TVOS oblatus adeo dextere ad propositas TIBI quaestiones respondisti, ut facili negotio in sacri Ministerii Candidatorum numerum fueris receptus. Sed quid aio, RAEDLERVS sacri Ministerii Candidatus, quem perendie in cathedra iuridica disputantem & paulo post forenses inter strepitus clientum causas perorantem videbimus? Vnde tam repentina metamorphosis? A diuina certe prouidentia. Huius sine dubio nutu est factum, ut Vir Perillustris Excellentissimusque DN. VLRICI Sereniss. princ. Electori Saxon. a Consiliis Cameralibus filiis suis magnae spei, cum fere per quadriennium privatae TVAE institutioni commisi fuissent, in Academiam Vitebergensem iurium addiscendorum causa ituris, comitem TE adiungeret. Denuo igitur Vitebergam profectus cum his scholas frequentasti iuridicas Virorum Illu- strium

strium, Excellentissimorum, Consultissimorum CHLA-
DENII, KRAVSII, PAVLI, FISCHERI, WIESANDI, KLÜ-
GELII. Adeo, ut solet, nouum hocce se TIBI studium
probauit, ut eidem postmodum totum TE addixeris. Nec
profecto est, Vir Doctissime, cur TE poeniteat praeter
scientias iuridicas etiam theologicas didicisse. Incredibi-
le enim est, quantam hocce rerum ac literarum sacra-
rum studium eis praesertim adferat utilitatem, qui iusti-
tiae sese sacerdotes esse profitentur, quosque in iurispru-
dentia, quae utique rerum diuinarum atque humanarum
notitia est, ante ceteros oportet esse versatos. Quantum
vero in ecclesiastico iure profeceris, satis eloquitur prae-
sens dissertatio TVA, in qua paucissima (hoc enim nego-
tium TVA, qua excellis, humanitas mihi dedit) vel mutauit,
vel adieci. Verum in utroque etiam examine versi-
colorumque tam ex canonico, quam ciuili iure, quorum
enucleatio TIBI demandata, prompta resolutione eum TE
praestitisti, ut Illustris ICTORUM Ordo dignissimum iudica-
uerit, cui summi in utroque iure honores, me interprete,
propediem conferantur. Reliquum est, ut hocce academi-
corum laborum maturos fructus amplissimaque praemia
intimis TIBI gratuler sensibus. Fruere eis saluus &
incolumis quam diuissime, TVAMQUE erga me beneuolen-
tiam & in posterum conserua. Vale. Dedi e Museo meo
d. VIII. Mart. MDCCLXX.

PRAE-

PRÆNOBILISSIMO AC DOCTISSIMO
DOMINO DOCTORANDO

S. P. D.

B. E. MAVRER, LL. CVLT. OPPON.

Inanis TIBIQUE, VIR prænobilissime, minus proficius foret labor eximiam TVAM eruditionem verbis ornandi, cum meo non indigeas suffragio, qui ea, quæ doctrinæ tuæ debentur, specimine publico satis probas. Argumentum Dissertationis tuæ singulare & haud vulgare simul cum tractatione ipsa, ex meo exiguo iudicio, omnem TIBI pollicentur laudem, quam TIBI gratulari non dubito. Eo præstantior mihi videtur benevolentia, a TE provinciam opponentis mandatam accepisse, quam non ea mente in me suscipio, ac si cum effectu graviora TVA argumenta refutare valerem, sed quo victoriæ tuæ testi accepta enascatur occasio amicorum optimo gratulandi. Amicitia TVA
me

me dignum putasti. Ego TE vidi, cognoui, amavi & tanta in TE amore ac laude digna deprehendi, ut istum inter fortunatos connumerem diem, qui TE mihi amicum dedit. Accipias ideo vota sincerissima de summa tua felicitate adipiscenda, quam TIBI integer apprecor. Redeas saluus & honoratus in patriam tuam dilectissimam, insigni ibi fruaris Clementia Augustissimi Principis & gratia Patronorum. Sis patriae decus & uberrimos percipias laborum fructus. In summa tandem prosperitate constitutus sis memor tui, qui in perpetuum TE maxima cum integritate & amicitia amplectetur.

Vale, Dabam Halae Die X. Mart. 1770.

Halle, Dän., 1770

VD
18

ULB Halle

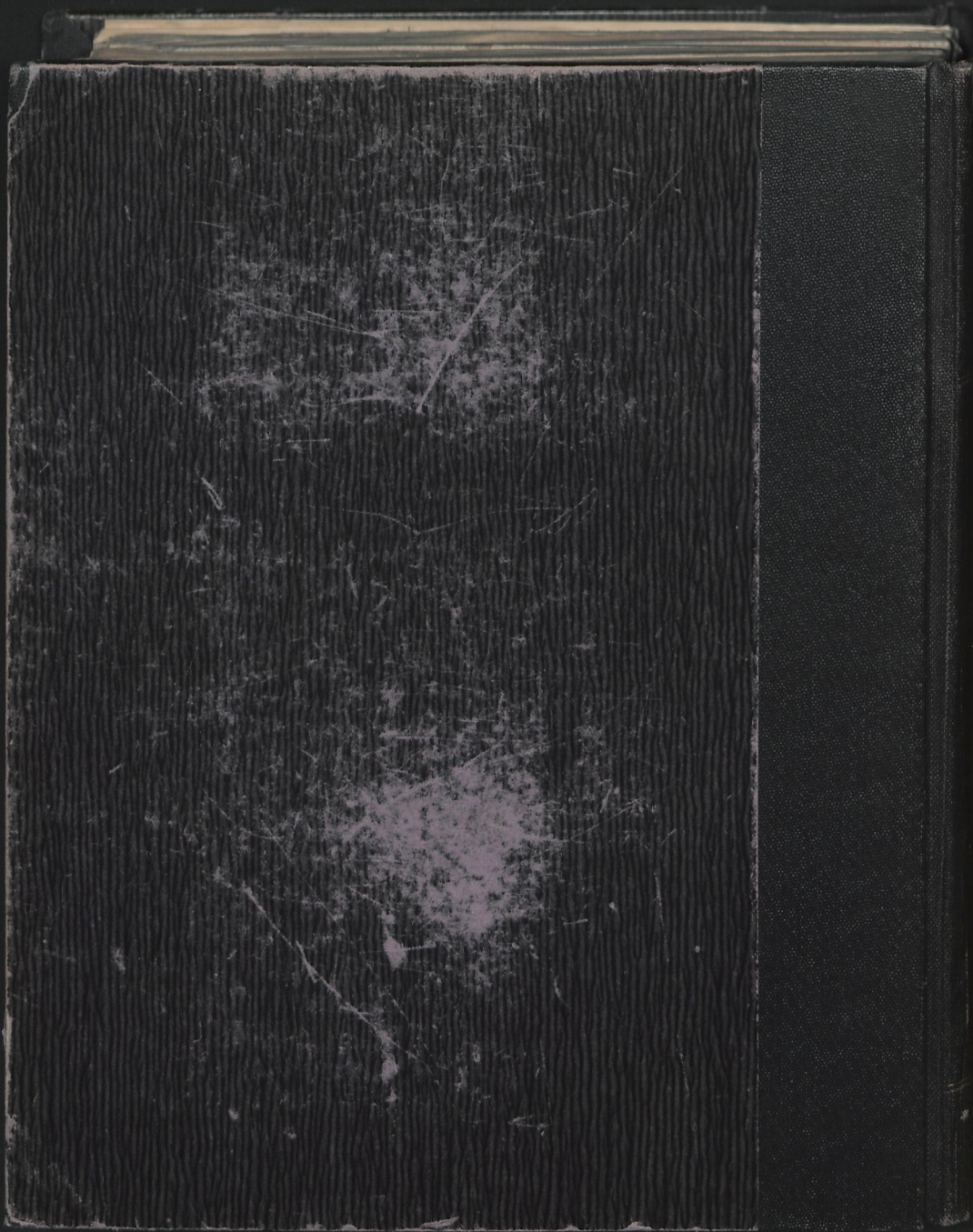
3

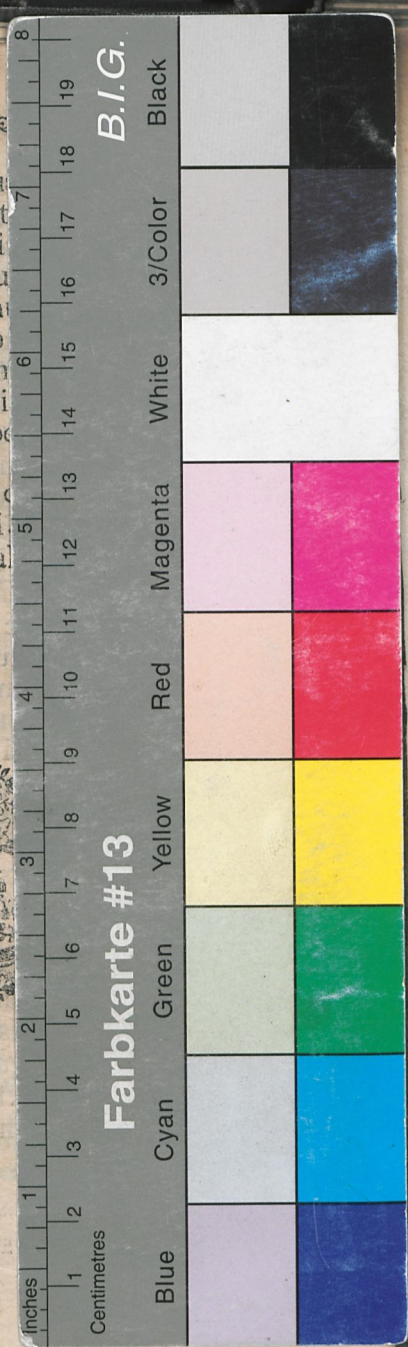
002 169 55X

sb

5
1770
30

EXERCITATIONIS IVRIDICAE
DE
COMMENDATORE
TEVTONICO,
PATRONO ECCLESIAE, QVAE
COMMENDATVRAE INCORPORATA EST,
NON VVLGARI,

SECTIONO PRIOR
QVAM
EX AVCTORITATE ILLVSTRIS ICTORVM ORDINIS
IN REGIA FRIDERICIANA
PRAESIDE
DN. PHILIPPO IACOBO HEISLER

L. V. D. PROF. PVBL. ORDIN. FACVLT. IVRID. ASSESS.
EIVSDEMQUE h. t. DECANO
PRO SVMMIS IN VTROVVE IVRE HONORIBVS
ET
PRIVILEGIIS DOCTORALIBVS

RITE CAPESSENDIS
DIE X MART. c1810cclxx.
H. L. Q. C.

PLACIDO ERVDITORVM EXAMINI
SVBMITTET
AVCTOR
IOANNES CHRISTOPHORVS RAEDLERVS
LAVSA - MISNICVS

HALAE SALICAE
TYPIS BEYERIANIS

